

Yayın Kriği:

DÜNYADA TÜRK İMAJI: TARİH DERS KİTAPLARINDAKİ DURUM

Editör: Ahmet Şimşek

Pegem Akademi, Ankara, 2018, 546 Sayfa

Emel AKBAŞ

Sakarya Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, E-posta: akbassemell@gmail.com

orcid.org/0000-0001-6667-2588

Article Info

Article Type	Book Review
Received	08.04.2019
Accepted	04.05.2019
DOI	
Corresponding Author	Emel AKBAŞ
Cite	Akbaş, E. (2019). [Yayın kriği: Dünyada Türk imajı: Tarih ders kitaplarındaki durum, A. Şimşek (Ed.)]. <i>Türk Tarih Eğitimi Dergisi</i> , 8(1), ss. 317-341.

Giriş

Latince *imegos* (hayal aldatici görünüş) sözcüğünden türemiş olan imge veya bir diğer adı ile imaj, Türkçede birden fazla anlamı barındırmaktadır. Zihinde tasarlanan ve gerçekleşmesi özlenen şey, düş, hayal, hülya birinci anlamı olarak verilirken; genel görünüm, izlenim, imaj ikinci anlam olarak sunulmuştur. Bunun dışında psikoloji bilimi için ayrı tanımlamalar yapılmış ve duyu organlarının dıştan algıladığı bir nesnenin bilince yansıyan benzeri hayal, imaj ve duyularla alınan bir uyarı olmaksızın bilinçte beliren nesne ve olaylar anlamına geldiği belirtilmiştir (“Türk Dil Kurumu”, 2011). Tanımlamalardan anlaşılacağı üzere imge ve ya diğer adıyla imaj, oldukça geniş bir anlama sahiptir. Bu nedenle inceleme alanın da bir o kadar çeşitli bilimlerin alanına girdiğini söylersek mübalağa etmiş olmayız.

Genel olarak sosyal bilimlerin ele aldığı imge, özellikle tarih alanında neredeyse insanlığın ilk dönemlerinden itibaren toplumların birbirlerine bakışlarını, birbirlerini algılayışlarını ve ilişkilerini etkilemiştir. İmge; gerçek ile hayal, yanlış ile doğru, öznel ile nesnel, geçmiş ile bugün, tasarım ile yaratı arasındaki ilişkilerin doğurmuş olduğu anlamlı yapılardır (Ulağlı, 2018: 8). Olumlu imgelerin oldukça sınırlı olmasına karşılık, olumsuz imgelerin daha yoğun olduğu, belleklerde daha fazla yer tuttuğu; bireyler, toplumlar ve kültürlerarası ilişkilerde daha etkili olduğunu dikkate aldığımızda imgelerin bir anlamda kalıp yargılardan, korkulardan ve nefretlerden oluştuğu da söylenebilir.

“Öteki” olarak adlandırılan bir başka bireyin veya toplumun imaj oluşturma sürecinde etkili olan tarihi gerçeklik, onu aktaran yazar tarafından, yazarın kendi kimliği, iç dünyası ve ait olduğu kültürün etkisi ile son şeklini alır. Yine de yazarın herhangi bir toplum ile ilgili kişisel yaklaşımı toplumsal bir imgenin oluşacağı anlamına gelmemelidir. Üretmiş olduğu imgenin kabulü, toplumsal duyarlılıklara, inançlara, geleneklere ve tarihsel olgulara bağlıdır.

Başkaları hakkında oluşan imgeler herkesin bir anlamda bağlı olduğu kategorilerin imajından doğar (Ammosy ve Pierrot 1997: 33; Ulağlı, 2018: 17). Bu yöntemle imge, göstermek yerine, hayal ettirmeyi amaçlar. Ancak imgenin hayal edilebilmesi için de bir karşıtına ihtiyaç vardır. Bir imgenin değeri, ancak karşıtı olduğu zaman anlamlı hale gelir. Yazar tarafından

oluşturulan her imge hitap ettiği kitleye bir mesaj ileten sembolik bir dil olarak kabul edilirse imgenin ilettilđi mesaj yazarın ait olduğu toplumun politik düşüncesinin yansımasıdır. Kuşaktan kuşağa aktarılan imajların toplumun belleğine iyice yerleşmesi sonucunda değişim de neredeyse imkânsız hale gelir (Kefeli, 2000: 39). Oluşturulan imajlar sayesinde bireyler, üyesi olduğu toplumu sosyo-kültürel çevrede tanımlar ve ona bir kimlik verir. Böyle bir tanımlama da ulusal kimliğin oluşumunda temel etkindir. Çünkü ulusal kimlik oluşturmada en önemli unsur öteki'dir (Özsüer, 2018: 17).

Okul düzeyinde kimlik belirleyen derslerin temel işlevlerinden biri de öğrenciye kim olduğunun farkındalığını "biz" üzerinden yaratmak olmaktadır. Bu "biz" yaratılırken kaçınılmaz olarak peşî sıra "öteki" de gündeme gelmektedir. 20. yüzyılda inşa edilmeye başlanan ve ulus devletlerin kendilerini var ettikleri yapı içerisinde bir "öteki"ne ihtiyaç duydukları ve bu yapıyı korumak için kimlik belirlemede yardımcı olacak sosyal bilimlerden yararlanıldığını bilinmektedir. Bu süreçte sosyal bilimlerin kendi metodolojik sürecinde, resmi ideoloji işlenmiş ve "öteki" üzerinden bir "biz" yaratılmıştır. Bu noktada "öteki"nin nasıl sunulduğu/tasvir edildiği, öğrenci dünyasındaki dost ve düşman algısında da belirleyici olmaktadır. Bu anlamda 4-5 yaşlarındaki bir çocuğın "negatif önyargı taşıyan bir öteki"si yokken, lise eğitimini bitirdiğinde bu durumun devamlılığını kim garanti edebilir? Bu anlamda Tarih, Sosyal Bilgiler, İnkılap Tarihi, Vatandaşlık ve İnsan Hakları, Din ve Ahlak Bilgisi gibi kimlik belirleyen/oluşturan derslerin öğretim programı ve ders kitapları öğrenci dünyasındaki "öteki" algısının sınırlarını ve bağlamını belirlediğinden bahsedilebilir. "Öteki"ni sürekli hale getirmede bir araç olarak kullanıldığını dikkate alınacak olursa ders kitapları üzerinden yalnız öğrenciler değil, bütün bir toplum resmi ideoloji ile donatılmaya müsait hale gelir (Kabapınar ve Akbaş, 2017: 1). Ötekinin varlığı hoşgörüyle ılımlı bir şekilde kabullenilip farklılıklardan bahsedilerek toplumun gelişimi sağlanabileceği gibi tam tersi bir tutumla farklılıklara tahammülsüz, ezici bir biz'de kurgulanabilir. Bu ayrımı sağlayan ise sağlıklı bir kimliklenme sürecinde "öteki"nin tanımlanma şeklidir. Her düşman "öteki"dir ama her "öteki" düşman değildir ya da her azınlık "öteki"dir ama her "öteki" azınlık değildir. Bu ayrımın düzgün yapılmaması belki de ulus içi gruplar arasında birçok şiddetli çatışmanın kaynağını oluşturmasına neden olmaktadır (Özer, 2015: 22). Kimlik, kişinin yahut bir sosyal grubun çeşitli mensubiyetlerini açıklayan, onun tanınmasını sağlayan ve dış gözlemlerle kavranabilen özellikleridir (Köseoğlu, 1998: 91). Kimlik, ayrıca manevi

boyutları olan içsel bir süreci de içerisinde barındıran tasarımıdır. Kişinin ulusal kimliği hakkında fikir elde etmemiz neredeyse imkânsızdır (Özer, 2015: 3). Kimlik, insanlık tarihi kadar eski bir kavramdır ve kimliği belirleyen iki ayaklı bir süreç söz konusudur. Bu ayaklardan birincisi bireyin topluluğu topluluğun da bireyi nasıl algıladığını ortaya koyan “tanınma-tanımlama”; ikincisi ise bireyin bu “tanınma-tanımlama” evresini içselleştirmesiyle oluşan aidiyet duygusudur. Bu iki evrenin birinde oluşabilecek bir noksanlık bireyin kimlikle olan bağı zedeler (Özen, 2013: 49).

Uluslar, halkı bir arada tutan ortak bir anlayış, emel, hissiyat ve fikirlere, ortak bir sivil ideoloji ve kültürel boyuta sahip olmalıdır. Bunun temin işi de kamusal bir eğitim sistemi ve kitle iletişim araçlarının yardımıyla; ortak anılar, mitler, simge ve gelenekler yaratmaktan geçer (Smith, 1994: 27). Bu işlemi yapacak güç de devlettir. Bireyler devlete teslim olur, devlet de onlardan bir ulus çıkarır (Alakel, 2011: 4).

Geri dönüşler vasıtasıyla ulusal kimlik yansıtmada bireye bir takım tarihi bilinç kodları yüklenir. Bu kod yükleme sırasında arkeoloji, filoloji, antropoloji, tarih, sosyoloji, felsefe ve folklor çalışmaları gibi bilim dallarının yardımıyla köklere ve soya ilişkin tarihsel açıdan güvenilir bir zemin oluşturulur. Böylece bireyler, soy kütüklerine ve kökenlerine göndermede bulunularak kendilerini bir yere konumlandırır. Büyük ve şanslı olduğu, kahraman çağlarına vurgu yaparak mensup olduğu toplumu biricikleştirir. Bu anlamda tarih öyle bir hikâye anlatmalı ki; bu hikâye hem ulusu tanıtıcı hem de ötekileri tanımlayıcı olmalıdır (Smith, 2002: 193).

Ulus inşa edebilmek için siyasi birliğin sağlanabileceği bir toprak parçasına sahip olmak, belleğin ve kimliğin vazgeçilmez bir parçasını oluşturur. Toprak parçası üzerindeki geçmişin izlerini taşıyan anıtlar, tarihi eserler o ulusun orada olduğuna dair şahitlik eden kanıtlardır ve bireylerde manevi bir hürmet duygusu uyandırır. Birey tüm bu kanıtlar sayesinde toprak parçasıyla öylesine derin bir bağ kurar ki, tek bir karışının bile “öteki”nin eline geçmesine tahammül edemez ve gerektiğinde bu uğurda can verir (Smith, 2002: 241).

Türkiye’de öteki algısı/imajı üzerine son zamanlarda oldukça değerli çalışmalar yapılmaktadır. Ancak bu çalışmalar ağırlıklı olarak makale ve tez düzeyindedir. Bu noktada iki önemli çalışmadan bahsetmek yerinde olacaktır. Bu çalışmalardan biri Özlem Kumrular’ın

editörlüğünde hazırlanan *Dünyada Türk İmgesi* iken diğeri Mehmet Hacısalihoğlu'nun düzenlediği *Balkan ve Karadeniz  lkelerinde Güncel Tarih Ders Kitaplarında Osmanlı/Türk İmajı* adlı projedir. Bu alanda var olan boşluğu önemli  l de dolduracak çalışma 2018 yılında Ahmet Şimşek editörlüğünde *Dünyada Türk İmajı Tarih Ders Kitaplarındaki Durum* adı altında hazırlanmış ve Pegem Akademi tarafından basılmıştır. Çalışmanın  n sözünde imaj/ öteki gibi kavramların açıklaması yapılmış ve bu çalışmanın gerekçesinden bahsedilmiştir. Ayrıca tarih ders kitaplarının bir kaynak olarak nasıl değerlendirilmesi gerektiği hakkında bilgiler verilmiştir.  n sözde son olarak bölümleri hazırlayacak araştırmacılara ortak bir perspektif izmelerinde yardımcı olabilmek için ders kitaplarının incelemesi safhasında yöneltmeleri gereken sorular da verilmiştir.

Kitap, otuz sekiz ülkenin tarih ders kitaplarında yer alan Türk imajı hakkında okuyucusuna oldukça kapsamlı bilgiler sunmaktadır. Ele alınan ülkenin öncelikle eğitim sisteminden ve tarih derslerinin hangi düzeyde ve hangi başlıklar altında verildiğinden bahsedilmiş ardından bu kitaplarda yer alan veyahut almayan Türk imajı tarihsel bağlam üzerinden değerlendirilmeye tabi tutulmuştur. Ayrıca ders kitaplarındaki görsel materyallere de bölümler de yer verilerek ayrıca değerlendirilmiştir.

Kitap bölümlerini tek tek değerlendirmek epeyce uzun bir yazının ortaya çıkmasına neden olacağından değerlendirme sırasında ülkelerin coğrafi özelliklerini dikkate alarak ortak kategoriler oluşturup, genel bir bakış açısıyla incelemek tercih edilmiştir. Bu kategoriler; Balkan devletleri, Türkistan coğrafyası, Türkiye'nin komşuları, Arap  lkeleri, Asya  lkeleri Batılı devletler ve Latin Amerika  lkeleri şeklinde belirlenmiştir. Okuma sırasında Türklerle ilgili ortaya konan imaj için ortak bazı meselelerden söz etmek yerinde olacaktır. Bunlar; Ermeni tehciri, Kürt meselesi, Devşirme sistemi ve Balkan savaşlarıdır. Ülkelerin tarih ders kitaplarında Türklerle ilgili yaratılan imaj genel olarak bu dört mesele üzerinden vücut bulmuştur. Ülkelerin, Türkiye ile ortak tarihsel geçmişlerinin ve siyasi ilişkilerinin Türk temsilinde etkili olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Siyasi ilişkiler değiştikçe ders kitaplarında da Türk imajına yönelik meydan gelen değişiklikleri görmek mümkündür.

Balkan Devletleri

Bu kategoride ele alınacak devletler; Bosna Hersek, Bulgaristan, Hırvatistan, Kosova, Macaristan, Makedonya, Romanya, Sırbistan ve Yunanistan'dır. Balkan devletlerinin Türklerle olan ilişkileri oldukça eskiye dayanmaktadır. Bu derin ilişkilerin her bir Balkan ülkesine yansımaları ise farklılık göstermiştir. Bu farklılıkların temelinde Türklerle olan tarihsel bağları, etnik ve dini yapıları ve güncel siyasi ilişkilerin yattığı ele alınan ders kitapları incelendiğinde rahatlıkla fark edilmektedir. Balkan devletleri arasında özellikle Osmanlı idaresi altında kaldıkları dönemin anlatıldığı noktalarda devşirme sistemi için sıklıkla *kan vergisi* ifadesinin kullanıldığı söylenebilir. Bu ifadenin gençler arasında yarattığı olumsuz algının ve yaratılan olumsuz Osmanlı imajının ne derece büyük olduğu açıktır. Balkanlarda, Osmanlı idaresi genel anlamda "kölelik dönemi" olarak tanımlanmıştır.

Bosna Hersek'te özerk olarak işleyen Eğitim Bakanlığı sayısının birden fazla olması ve ülke içinde etnik grupların farklılıklar göstermesi nedeniyle, ders kitaplarında ele alınan konular okutuldukları bölgeye göre içeriği bakımından değişiklik göstermektedir. Ülke içinde yaşayan her üç toplumun tarih ders kitaplarında Türklerle ilgili ortak olumsuz söylemine Hunlar hakkında bilgi verilirken rastlanmıştır. Boşnak ders kitaplarında Osmanlı dönemi ile ilgili bakış ise bazı istisnalar dışında olumlu iken, Sırp'ların ve Hırvatların ülke içinde kendi okullarında okuttukları kitaplarda Osmanlı imajı olabildiğince olumsuz öğeler içermektedir. Osmanlı için sürekli "işgalci" ve "kötü zamanların en kötüsü" gibi ifadeler kullanılmıştır.

Bulgaristan tarih ders kitaplarında ise Türklerle ilgili olumsuz bir imaj çizilmiş olup Osmanlı'nın fethinden Bulgaristan'daki Türklerin Türkiye'ye göçüne kadar olan süreç işlenmektedir. Türklerle ilgili sıklıkla "istilacı" ifadesi kullanılmakta olup, Osmanlı'nın Balkanlardaki varlığı Bulgaristan özelinde "kölelik/esaret" dönemi olarak tanımlanmıştır. Osmanlı istilası ile özgür Avrupa halklarıyla olan bağlarının koptuğu düşüncesi hâkim olup tarihsel dönem bu bağlamda anlatılmıştır. Ders kitaplarında Osmanlı Devleti'nin "ganimet için savaşan bir devlet" olduğundan ve "yağmacılık/soygunculuk" yaptığından bahsedilmektedir. Özetle Osmanlı yönetimi altında Hristiyan tebaanın hayatını ızdırap içinde geçirdiği mesajı verilmektedir. Bunun yanı sıra Ruslar ise "kurtarıcı" olarak gösterilmiştir. Hırvatistan tarih ders kitaplarının değerlendirildiği bölüm yazarın izni alınarak Türkçeye çevrilmiştir. Hırvatistan tarih ders kitaplarında özellikle Osmanlılar, korku ve saygı ile karışık ama düşmanca izlenen geçici

bir süreliğine gelen davetsiz bir misafir olarak anlatılmıştır. Ders kitaplarında Osmanlı toplum yapısı ve Osmanlı-Hırvat ilişkisi özelinde siyasi tarihine geniş bir yer ayrılmıştır. İncelemeye tabi tutulmuş birçok devlet gibi siyasi/savaş tarihi ve hâkim ideoloji/görüş merkezli bir tarih öğretimi ve zihinsel işleme müsaade etmeyen bir anlatı tarzı benimsemiştir. Kosova tarih ders kitaplarının incelendiği bölümde yazar tarafından verilen bilgiye göre incelenen kitaplar, Arnavut uzmanlar tarafından hazırlanan ve Arnavutça lise eğitiminde kullanılan tarih kitaplarıdır. Değerlendirme bu bilgi doğrultusunda yapılmıştır. Türklerle ilgili verilen ilk bilgiler Kavimler Göçü sonrası batıya doğru göç eden Türk toplulukları olmuş ve bu topluluklardan “barbar” olarak bahsedilmiştir. Selçuklu Türklerinin anlatıldığı kısımda ise Türklerin Abbasi halifeliğine büyük bir darbe indirdiğinden bahsedilmiş ve devlete sundukları hizmetler göz ardı edilmiştir. Ayrıca Selçuklu Türkleri, Haçlı Seferleri’nin müsebbibi olarak gösterilmiştir. Diğer Balkan ulusları gibi Osmanlı idaresinde geçen dönem olumsuz olarak nitelendirilmiş ve Osmanlı’dan “işgalci” olarak bahsedilmiştir. Osmanlı yönetimi için birçok defa “gaddar, vahşi, köle ve terör devleti, bozguncu, asimile eden, polis rejimi ve şiddet uygulayan, kan vergisi alan” ifadeleri kullanılmıştır. Kosova’nın bağımsızlığını tanıyan ilk devletlerden birinin Türkiye olmasına rağmen bu konudan hiç bahsedilmemiş ve tarih kitaplarında Türkler hakkında olumsuz ifadeler yoğun bir şekilde kullanılmıştır.

Macaristan tarih ders kitaplarında var olan Türk imajı oldukça dikkat çekicidir. Oluşturulan bu imaj en somut haliyle toplumsal hafızanın teşkil edilmesinde önemli bir araç olan tarih ders kitaplarında görebilmek mümkündür. Türkler hakkında verilen en eski bilgiler Hunlara kadar gitmektedir. Ders kitaplarında ayrıca Hunların kökeni hakkında bilgiler verilmiş ve Macarlar ile Türklerin tarihsel kökenlerinden bahsedip köken birliğinin olup olmaması konusunu tartışılmıştır. Osmanlı hakkında ayrıntılı bilgiler verilmiş ve Osmanlı idaresi altında geçen dönem olumsuz olarak tasvir edilmiştir. Osmanlı’nın Macaristan’dan çekildiği dönem için ise “Türklerden kurtuluş ve kovulma” ifadeleri kullanılmıştır. Ders kitaplarında ayrıca 1. Dünya Savaşı sonrası verilen Kurtuluş Savaşı’ndan ve Mustafa Kemal’den de bahsedilmiş olup, İngiltere ve Fransa’nın Lozan Antlaşması’nı imzalamak zorunda bırakıldığı anlatılmıştır.

Makedonya tarih ders kitaplarında Osmanlı işgalci bir güç olarak yer almıştır. Bunun dışında İstanbul’un Osmanlı tarafından ele geçirilmesi ve Bizans İmparatorluğu’nun yıkılması konusu oldukça nötr bir üslupla işlenmiştir. Ders kitaplarında Makedonya, Balkan milletleri

arasında Osmanlı tehlikesini fark eden ve buna karşı mücadeleyi başlatan ilk millet olarak anlatılmıştır ve Osmanlı Devleti hakkında çizilen olumsuz imajı desteklemek için okuma parçaları verilmiştir. Ayrıca “kan vergisi” olarak tanımladıkları devşirme sistemi hakkında yazılan romandan da alıntılar yapılmıştır. Anadolu’dan Balkanlara yerleştirilen Yörüklerden bahsedilirken “kolonizasyon” ifadesi kullanılmış ve şehirlerin bu süreçten sonra oryantal bir karakter kazandığı vurgulanmıştır. Tarih ders kitaplarında Balkan Savaşları ve Makedon halkının bağımsızlık mücadelesi oldukça geniş yer bulmaktadır. Bunun dışında ele alınan bir diğer konu ise Mustafa Kemal ve yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti’dir. Bu konuda özellikle Mustafa Kemal’in Makedonya’da görev yaptığından bahsedilmiş ve kendisi hakkında olumlu ifadeler kullanılmıştır.

Romanya tarih ders kitaplarında ortaokul düzeyindeki öğrencilere oldukça ayrıntılı Osmanlı tarihi bilgisi verildiği üzerinde durulmuş ve işlenen konu başlıkları paylaşılmıştır. Osmanlılar ile Rumen şehirleri (Eflak-Boğdan) ile olan dört yüz elli yıllık münasebet anlatılırken tarihi olguların olabildiğince nesnel olunmaya çalışıldığı vurgulanmıştır. Türk imajı resmedilirken, olumlu ya da olumsuz duygusal tabirlerden uzak kalınmış ve yansız bir anlatı üzerinden, olguların değerlendirilmesi şeklinde verilmiştir.

Sırbistan tarih ders kitaplarının ele alındığı bölümde ise Türklerle ilgili olumlu çağrışım yapan cümleler ve olumsuz çağrışım yapan cümleler alt başlıklarda maddeler halinde verilmiştir. Özellikle olumlu çağrışım yapan ifadeler arasında “dini hoşgörü” dikkat çekmektedir. Avrupalı devletler ile kıyaslama yapılarak Osmanlı içinde azınlıkların sahip olduğu haklardan ve bunun yarattığı huzur ortamından bahsedilmiştir. Sırp tarih ders kitabı yazarları devşirme sistemini ele alınırken diğer Balkan ulusları gibi “kan vergisi” tabirini kullanmış olup, Osmanlı ile ilgili olumsuz anlatısını bu doğrultuda şekillendirmiştir. Bölüm yazarı, Sırbistan’da öğretmenlerin ders kitapları dışında kullandıkları materyallere de dikkat çekmiş ve öğretmenlerin, farklı millet ve dine mensup insanların hayatlarını konu alan metinleri okutmasından da bahsetmiştir.

Bu başlık altında ele alınacak son Balkan devleti Yunanistan’dır. Bölüm yazarı Yunan tarih ders kitaplarının 1988 yılından itibaren ulus merkezci, yabancı düşmanlığını körükleyici ve ötekileştirici taraflarının düzeltilmesi ile ilgili önemli adımlar atıldığı belirtmiştir. Yunan tarih ders kitaplarında Türklerden ilk defa Malazgirt Savaşı’nın anlatıldığı bölümde bahsedilmiş

olduğuna dikkat çekilmiştir. Yunan tarihi anlatılırken 1821 Mora İsyanı'nın önemi ve Yunan literatüründe Mora Devrimi olarak geçtiği konusu üzerinde durulmuş ve ulus merkezci anlatımının en yoğun olduğundan söz edilmiştir. Ortaokul ve lise tarih ders kitaplarında var olan çelişkili ifadeler tespit edilerek verilmiştir. Devşirme sistemi için "çocuk toplama", Yunan ulusunun Osmanlı egemenliği altına girdiği dönem anlatılırken "görece hoşgörü ve kölelik dönemi", Osmanlı'nın fetihleri sonrası uygulamaları arasında zorla din değiştirmek olduğundan bahsederken "fanatik Müslüman" gibi olumsuz ifadeleri kullanmışlardır.

Türkistan Coğrafyası

Bu kategoride ele alınacak devletler; Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan'dır. Azerbaycan tarih ders kitapları tıpkı SSCB'den ayrılan diğer Türk devletleri gibi 1991 yılında bağımsızlığını kazandıktan sonra *Umumi Tarih* adlı ders yeniden kaleme alınmış ve Azerbaycan Tarihi dersi konularak okutulmaya başlanmıştır. Bölümde Azerbaycan Tarihi adlı ders kitaplarında Türklerle ilgili işlenen konular verilmiş ve bu konular işlenirken *Kitab-ı Dede Korkut'un* Azerbaycan halkının Oğuz atalarından kalan en önemli mirası olduğu birkaç defa vurgulanmıştır. Bölüm yazarı, Azerbaycan'da okutulan tarih ders kitaplarında genel olarak tarihte kurulmuş Türk devletlerine karşı olumlu bir bakış açısının hâkim olduğunu belirtmiştir. Türk milletinin savaşı özelliğine vurgu yapıldığından ve kitaplardaki görsellerin bu imajı destekleyecek şekilde seçilip kullanıldığından bahsedilmiştir. Bölüm yazarının belirttiği üzere Türk tarihine ilişkin bilgiler yakın döneme kadar tarih ders kitaplarında yer bulmaktadır.

Kazakistan tarih ders kitaplarını inceleyen bölüm yazarı, ülkede Kazak ve Rus okullarında olmak üzere iki farklı şekilde eğitim-öğretim faaliyetlerinin yürütüldüğünden bahsetmektedir. Tarih, lise düzeyindeki öğrencilere müstakil bir ders olarak verilmektedir. Yazar, Türk tarihine ilişkin konuların onuncu sınıftan itibaren vermeye başlandığından ve kitaplarda, Türkler ile ilgili bilgilerin oldukça ayrıntılı kaleme alındığından söz etmektedir. Ayrıca Türk tarihine ilişkin anlatıların ağırlıklı olarak 20. ve 21. yüzyıla ilişkin tarihsel gelişmeler olduğuna ve bu anlatıların nesnel bir tutum sergilenerek gerçekleştirildiğine değinilmiştir. Kazakistan tarih ders kitaplarında dikkat çeken önemli bir noktanın Kürt meselesinin ele alınış tarzı olduğuna dikkat çeken bölüm yazarı, ders kitaplarında Türkiye'nin Kürt halkına karşı yanlış bir siyaset izlediğine değinildiğinden bahsetmiştir.

Kırgızistan tarih ders kitaplarının SSCB sonrası önemli bir dönüşüm yaşadığından ve Sovyet milli tarih anlayışı terk edilerek Kırgızistan tarihinin anlatılmaya başlandığından söz eden yazar, Türklerle ilgili anlatıların genel olarak olumlu ifadeler içerdiğini belirtmektedir. Hunların tarih sahnesine çıkışından Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna kadar uzanan oldukça geniş bir zamanın ders kitaplarında işlendiğinden bahsedilmektedir. Türklerin soyu hakkında da bilgiler veren tarih kitaplarında, Çin kaynaklarında geçen ifadeler kanıt olarak gösterilmiştir. Yazar, Türklerle ilgili verilen tarihi bilgilerin okuma parçaları ile desteklendiğini, bu okuma parçalarının Kaşgarlı Mahmud ve Yusuf Has Hacib'ten seçildiğine değinmektedir.

Özbekistan tarih ders kitaplarını değerlendiren yazar, tarih ders kitaplarının kronolojik ve bölüm temelli bir yaklaşım ile hazırlandığından bahsetmektedir. Diğer Türkistan devletlerinin aksine Türklerle ilgili oldukça sık olumsuz ifadelerle rastlandığından bahsedilirken bu olumsuz ifadeler II. Abdülhamid'in şahsında toplandığından da söz edilmiştir. Bunun dışında Osmanlı döneminde çıkan Mısır ayaklanmasının sebebi de "Türk zulmü" olarak gösterilmiştir. Tarih ders kitaplarında, II. Dünya Savaşı sırasında Türkiye'nin Almanya ile özel bir yakınlaşma içinde olduğundan söz edilerek alt metinde Türklerin Alman hayranlığı içinde olduğu vurgusu yapıldığı da anlatılmıştır.

Türkiye'nin Komşuları

Bu kategoride ele alınacak devletler; Ermenistan ve İran'dır. Ermenistan tarih ders kitaplarını değerlendiren bölüm yazarı, ders kitaplarının Erivan Tarih Üniversitesi Tarih Fakültesi ve Ermenistan Bilimler Akademisi Tarih Enstitüsü gibi kurumları tarafından hazırlandığını belirtmiş ve bu ders kitaplarının Ermenistan'ın önemli tarihçileri tarafından gözden geçirildiğini söylemiştir. Ders kitaplarında Türklerle ilgili ifadelerin genel olarak olumsuz olduğundan bahsedildikten sonra bu ifadelerle örnekler verilmiştir. Türklerin Ermenileri "yok ettiği, yağma ettiği, öldürdüğü" gibi ifadelerin kitaplarda sıklıkla yer aldığına ve böylece "düşman öteki" algısının sürekli vurgulandığına değinilmiştir. Bir ulus devleti olan Ermenistan'ın tarih ders kitaplarına yansıyan ifadeler ulus kimliğinin inşasına destek olacak ve ulusal birliğini, bütünlüğünü sağlayacak şekilde tasarlanmıştır. Bölüm yazarı, Osmanlılar ile ilgili bilgilerin verildiği paragraflarda "Kemalist Türk" ifadelerin kullanıldığını ve bu şekilde tüm olumsuz ifadelerin Kemalistler üzerinde toplanılmasına neden olduğunu belirtmiştir. Ermeni tarihinin şekillenmesinde 1915 Olayları'nın bir kırılma noktası olduğu ve Ermeni tarihçilerinin

kendi tarihlerini ele alırken adeta 1915 öncesi ve sonrası olmak üzere ikiye ayırdıklarının altı çizilmiş ve diaspora Ermenilerinin de Ermeni kimliklerinin oluşumunu 1915 Olayları'na bağladığı belirtilmiştir. Ermeni mağduriyetinin birinci sebebi olarak “soykırım”, ikinci sebebi olarak ise SSCB yönetimi altına girmek gösterilmiştir.

İran tarih ders kitapları, 1979 Devrimi sonrası eğitim reformları ile birlikte sürekli olarak değişime tabii tutulmuştur. Son yapılan güncellemeler ile öğrenciler, tarih dersini müstakil olarak ilk defa lise düzeyinde almakta olup, okullarda on bir farklı tarih ders kitabının okutulmaktadır. Tarih ders kitaplarında Türklerle ilgili dolaylı bilgiler verilmiştir. Bölüm yazarı ayrıca verilen hatalı bilgilere de değinmiş ve bununla ilgili bir örnek paylaşmıştır. Abbasi Devleti'nin yıkılmasına neden olarak Türkler gösterilmiştir. Ders kitaplarında Türklere ilişkin anlatımın oldukça yanlı olduğuna dikkat çeken bölüm yazarı, ders kitaplarında Türklerle ilgili eksik anlatımlar karşısında sık sık önerilerde bulunmuş ve hemen her eksik veya yanlış bilgi karşısında bölüm içinde yer ayrılarak cevap verilmiştir. Tarih ders kitaplarında Rıza Şah dönemine yönelik ağır eleştiriler getirilerken dolaylı olarak Atatürk döneminde yapılan inkılaplar da eleştirilmiştir. Ders kitaplarında yer alan Türk algısıyla ilgili genel bir değerlendirme yapmak gerekirse Türkler, tıpkı Moğollar gibi İran coğrafyasını istila eden bir millet olarak lanse edilmiştir. Yazar, ders kitaplarında dikkat çeken bir diğer hususun da devlet kuran Türk unsurların Türk kimliklerinden ziyade daha çok dini kimlikleri kullanarak tanıtılmaya çalışılması olduğunu söylemiş ve söz konusu unsurların Şii ya da Kızılbaş olduklarının vurgulandığından bahsetmiştir.

Arap Ülkeleri

Bu kategoride ele alınacak devletler; İsrail (İsrail'in kurulduğu coğrafya göz önünde tutulursa bu kategoride değerlendirmek doğru olacaktır.) Mısır, Suriye, Suudi Arabistan ve Ürdün'dür.

İsrail tarih ders kitaplarını ele alan bölüm yazarı, Türkler ile ilgili verilen bilgilerin çoğunlukla nötr olarak ifade edildiğini anlatırken ağırlıklı olarak istatistiki bilgiler vermiştir. Olumsuz ifadeler ise “Türklerin zulümleri” başlığı altında toplanmıştır. Yazar, özellikle II. Abdülhamid'in Herzl ile görüşmesinin ayrıntılı anlatıldığından ve bu görüşmede Abdülhamid'in takındığı tavırdan oldukça nötr ifadeler kullanılarak bahsedildiğine dikkat çekmiştir. Kitaplarda

özellikle *İmadeddin Zengi, Nureddin Zengi ve Atatürk'ten* olumlu ifadelerle bahsedilmiştir. Yazar ayrıca, Osmanlı'nın azınlıklara karşı gösterdiği hoşgörünün zamanla değiştiğinden Filistin *Yahudilerine, Ermenilere ve Balkan halklarına* zulmedildiğinden söz edinildiğine değinmiştir. Bunun dışında tarih ders kitaplarında Osmanlı Devleti'nin geri kalmışlığının analiz edildiği bilgisi verilmiştir.

Mısır tarih ders kitaplarını değerlendiren bölüm yazarı, Osmanlı tarihi hakkında en az Türk tarih ders kitapları kadar ayrıntılı anlatıldığını söylemiş ve bununla ilgili örnekler verilmiştir. Bunun dışında Mısır'da kurulan Türk devletleri de kitaplarda yer bulmuştur. Özellikle Tolunoğulları'nın Mısır'daki faaliyetlerinden bahsedilmiş ve olumlu bir imaj çizilmiştir. Yazar, tarih kitaplarında Türklerle ilgili olumsuz anlatımının "Güvenilmez Türkler, Olumsuzlukların Müsebbibi" başlıkları altında toplandığından bahsetmiştir. Özellikle Osmanlı'nın kötü siyaseti nedeniyle Batılı devletlerce işgal edildiği algısı verilmiştir. Mehmed Ali Paşa ve sonrasında hidivler döneminde yaşanan olumsuz gelişmelerin ayrıntılarıyla ele alındığına da dikkat çekilmiştir. Suriye tarih ders kitaplarını değerlendiren bölüm yazarı, Suriye'de yaşanan savaş nedeniyle güncel kitaplara ulaşamadığından ve bu nedenle 2009-2010 yılında okutulan tarih ders kitaplarının değerlendirmeye tabii tutulduğundan bahsetmiştir.

Suriye tarih ders kitaplarında Türklerle ilgili ilk bilgiler Abbasi Devleti'nin anlatıldığı sırada verilmiştir. Bunun dışında Eyyubiler, Selçuklular ve Memlûklardan da bahsedilmiştir. Bu devletler işlenirken Türklerin kökenine sıklıkla atıf yapılmış ve böylece Osmanlı Devleti'nin işleneceği başlıklar için adeta bir altyapı oluşturulmuştur. Tarih ders kitaplarında geniş bir yer bulan Osmanlı, işgalci bir devlet olarak öğrencilere tanıtılmıştır. Arap vilayetlerinin geri kalmışlığının müsebbibi olarak gösterilmiştir. Ayrıca Osmanlı, Mısır'ı işgal eden bir devlet olarak verilirken, Fransa'nın Mısır'a girmesi "Fransız Müdahalesi" olarak tanımlanmıştır. Osmanlı'nın, Suriye tarih ders kitaplarındaki açık imgesi "işgalci devlet" şeklinde olduğundan bahseden yazar, kitaplarda bu imgeyi besleyen paragraflardan örneklere de bölüm içinde yer vermiştir. Balkanlarda başlayan isyanların anlatımında da Osmanlı, Balkanları işgal eden bir devlet olarak gösterilmiştir. Yazar, bu isyanlarda Balkan uluslarının Ruslar tarafından kışkırtıldığının altını çizmiştir. Ancak kitaplarda yer alan Arap isyanları için böylesi bir müdahaleden bahsedilmemiştir. Bunun dışında kitaplarda Arap milliyetçiliğini besleyen bir

dilin kullanıldığına dikkat çekmiştir. Kitaplarda ayrıca kullanılan haritalarda Türkiye'nin güneydoğusu Suriye sınırları içerisinde gösterilmiştir. Yazar, tarih ders kitaplarının, seküler bir Arap milliyetçiliği tavrı ile oluşturulduğuna değinip bölümü tamamlamıştır.

Suudi Arabistan tarih ders kitaplarını değerlendiren yazar, Suudluların, sadece Türklere değil, Suudlu olmayan tüm milletlere karşı kendilerini üstün ve ayrıcalıklı gördüğünü belirtmektedir. Bölüm yazarı, Suudi Arabistan'da eğitim aldığı dönemde bizzat yaşadığı kötü hadiseleri anlattıktan sonra değerlendirmesine devam etmiş ve Türklerin, Haçlı Seferleri konusu işlendiği sırada oldukça olumlu ifadelerle ele alındığına değinmiştir. Kutsal toprakları İslam düşmanlarından koruyan millet olarak ele alınmıştır. Suud tarih ders kitaplarında Türkler "savaşçı millet" imajına sahiptir. Ayrıca Osmanlı'nın, Müslüman topraklarını Avrupa istilasından kurtardığından ve dört asır boyunca Müslümanların halifesi olduğu gibi olumlu anlatılara yer verildiğinden söz edilmektedir. Ancak İttihat ve Terakki'nin Türkleştirme politikası ve Atatürk'ün halifeliği kaldırılması kitaplarda eleştirilmiş ve olumsuz bir üslup ile işlenmiştir. Bölümde, Türklerle ilgili anlatıların ardından öğrencilere yöneltilen sorular ve verilen ödevler hakkında bilgiye de yer verilmiştir. Bölüm yazarı, ayrıca bölüm sonunda Suud tarih ders kitaplarında Türkler hakkında verilen bilgilerin kitabın %70 gibi önemli bir kısmını oluşturduğundan bahsetmiş ancak bir kıyaslama yaparak Türk tarih ders kitaplarında Arap imajına neredeyse hemen hiç rastlanılmadığına yönelik bir eleştiri de getirmiştir.

Ürdün tarih ders kitaplarını değerlendiren bölüm yazarı, Ürdün'de Arap ve Dünya Tarihi ile Ürdün Tarihi adında iki dersin bulunduğu ve Ürdün Eğitim ve Öğretim Bakanlığı tarafından dağıtılan tek bir kitabın okutulduğundan bahsedilmektedir. Bu iki dersin kitabı da değerlendirmeye tabii tutulmuş ve Türklerle ilgili olan konular başlıklar halinde ayrı ayrı verilmiştir. Yazar tarafından iki kitapta da Osmanlı öncesi Türklerle ilgili herhangi bir konuya değinilmediğinin altı çizilmiştir. Bunun dışında Osmanlı Devleti genel hatlarıyla kitaplarda yer bulmuştur. Arap İsyanlarının haklılığına değinildiği paragrafta İttihat ve Terakki yönetiminin Türkçülük faaliyetleri eleştirilmiş ve İttihat Terakki hakkında olumsuz bir imaj ortaya konulmuştur. Hatta İttihat ve Terakki "ırkçı" olarak tanımlanmıştır. I. Dünya Savaşı sırasında Batılı devletlerle iş birliği yaparak isyan başlatan Şerif Hüseyin'in Ürdün topraklarında doğmuş ve yaşamış olması nedeniyle bu isyana ayrıca bir yer verilmiş ve isyanın haklı sebeplere dayandığından bahsedilmiştir. Tarih ders kitaplarında Osmanlı'ya karşı başlatılan Arap

ayaklanmasının başarıya ulaştığından bahsedilmektedir. Ayrıca, İngiltere'nin Filistin'i işgali de Osmanlı Devleti'nin suçu olarak gösterilmiştir. Arap devletleri genel olarak Türk ifadesini Müslüman olarak görüp değerlendirmede bulunurken, ortak bir şekilde İttihat ve Terakki yönetimi hakkında olumsuz ifadeler kullanmış ve bu dönemin politikasını "ırkçı" olarak nitelendirmiştir.

Asya Ülkeleri

Bu kategoride ele alınacak devletler; Avustralya (bu kategori altında değerlendirmek coğrafi yakınlık nedeniyle tercih edilmiştir.), Çin, Endonezya, Güney Kore, Hindistan, Japonya, Malezya ve Rusya'dır. Avustralya tarih ders kitaplarını değerlendiren yazar, öncelikle ülkedeki eğitim sisteminden ve bu sistem içinde tarih eğitiminin amacından bahsetmiştir.

Avustralya'daki tarih eğitimin amacı "insani ve sosyal bilimler altında ele alınan tarih, eğitimin her aşamasında belirli düzeylerde öğretilir. İzence'de tarih dersine dair belirlenen hedefler arasında vatandaş olarak tarihe ilgi duymak; Avustralya toplumu ve diğer toplumları tarih boyunca şekillendiren öğeleri anlamak ve bilmek; tarih biliminde delil, süreklilik ve değişim, empati, farklı perspektifler ve tartışılabilirliğin öğretilmesi; tarih araştırması ve kaynak analiz etme ve ifade etme kabiliyetlerinin geliştirilmesi bulunmaktadır" şeklinde özetlenmiştir. Avustralya tarih ders kitaplarını değerlendiren bölüm yazarı, Avustralya da sosyal bilimler eğitimi ile ilgili bir girizgâh yaptıktan sonra ders kitaplarındaki imgeyi değerlendirmiştir. Yazar, Türklerle ilgili resmi bir söylemin açıkça bulunmadığını belirtmiş ve Türklerin geçtiği konu başlıklarını vermiştir. Türk bahsinin geçtiği ilk konu Haçlı Seferleri olmuş ve İslam medeniyetinin Avrupa'ya olumlu etkileri anlatılmıştır. Türk bahsinin geçtiği bir diğer konu Cengiz Han'dır. Kitaplarda Cengiz Han'ın bağlı bulunduğu boy bir Türk boyu olarak verilmiştir. Ayrıca Uygurca'yı yazı dili olarak kabul ettiklerinden ve Türk adetlerini benimseyip Türkleştiklerinden bahsedilmiştir. Avustralya tarih ders kitaplarında Türklerin en ayrıntılı olarak ele alındığı konu dünya tarihi kapsamında Osmanlı Devleti olmuştur. Özelde ise Çanakkale Savaşı anlatılmıştır. Diğer ülkelerin tarih ders kitaplarından farklı olarak ele alınan tarihi şahsiyetlerden biri Hürrem Sultan olmuştur. Kitaplarda ötekileştirmeden özellikle kaçınılmış ve bazı durumlarda bir olaya birden fazla perspektif ile bakmaya çalışan bir üslup benimsendiğinden söz edilmiştir. Ders kitaplarında Çanakkale ile ilgili tarihi bilgiler verildikten sonra savaşın seyri anlatılmış ve Türklerin ülkelerini savundukları söylenmiştir. Müttefik güçleri

ise Türklerin vatan m dafaasındaki azmini k  msediklerini iddia etmişlerdir. Bölüm yazarı ayrıca, Avustralya da öğretmenlerin ders kitapların haricinde görsel materyaller kullandığından ve ötekileştirici söylemden uzak kaldığından bahsetmiştir.

Çin tarih ders kitaplarını ele alan bölüm yazarı, Çin ile Türklerin tarihsel geçmişinin köklerine değinmiş ve bugün ülkede yaşayan Türk topluluklarından bahsetmiştir. Çin Halk Cumhuriyet’inde tarih dersleri ortaokul 7. Sınıftan itibaren müstakil olarak verilmeye başlanmıştır. Ayrıca Çin’de ders kitapları, özellikle ideal komünist yurttaş yetiştirmeye uygun halde tasarlanmıştır. Yazara göre tarih ders kitaplarında Türklerle ilgili bilgiye çok az yer verilmiştir. Çin tarih ders kitaplarında Türklerle ilgili verilen ilk bilgiler Hunlarla ilgilidir. Hunların anlatıldığı bölümde Çin Seddi’nin inşası hakkında bilgilere de yer verilmiştir. Bunun dışında Göktürk ve Uygurlardan da bahsedilmiştir. İslamiyet sonrası Türklerden çok fazla bahsedilmeyen tarih ders kitaplarında Osmanlı adına, Bizans Devleti’nin ok ş n  anlatan bölümde rastlanılmaktadır. Bu anlatım içerisinde Osmanlı ordusunun İstanbul’u ele geçirmesi ile ilgili kullanılan “yakıp yıktı, tarihsel eserleri yok etti” gibi kelimeler Batı terminolojisini anımsatmaktadır. Çin tarih ders kitaplarında öğrencilere daha çok Çin’i merkeze alan bir tarih öyküsü sunulmuştur. Endonezya tarih ders kitaplarını değerlendiren bölüm yazarı, lise düzeyinde Türklerle ilgili ele alınan konu başlıklarını vermiş ve Türklerin İslamiyet’i kabul ettikleri tarihten sonraki sürecin anlatıldığına dikkat çekmiştir. İslamiyet  ncesi Türklerle dair kısa bir bilginin sadece 9. Sınıf tarih ders kitabında yer aldığına değerinmiştir. Endonezya tarih ders kitaplarında öğrencilere  dev olarak verilen sorular değerlendirildiğinde sorgulamadan uzak, ezberlemeye yönelik olduğu sonucuna varılmıştır. Yazar, Osmanlı Devleti’nin anlatıldığı bölümde verilen yanlış bilgilere dikkat çekmiştir. Tarih ders kitaplarında Türkler ve Türk tarihi ile ilgili verilen bilgilerin olumlu olduğu sonucuna varılmıştır. Yazar, verilen yanlış bilgilerin kasıtlı olmadığı, yanlış okuma ve yararlanılan kaynakların yanlış aktarımı sonucundan kaynaklandığı sonucuna varmıştır. Tarih kitaplarında, Osmanlı medeniyetinin Türklerin kendi medeniyeti olmadığı İran, Arap ve Bizans medeniyetlerinin bir araya gelmesi ile meydana geldiği yorumu yapılmıştır.

Güney Kore tarih ders kitaplarını inceleyen bölüm yazarı, öncelikle tarih ders kitaplarının konuları hakkında bilgi vermiştir. Kitaplarda Türklerle ilgili ilk bilgiler Avrupa Hunları hakkındadır. Bunun dışında Göktürk Devleti’nden de bahsetmektedirler. Bu devletler

hakkında verilen bilgiler arasında ortak özellik olarak “göçebe halk” imajından bahsedilebilir. Bunun dışında Osmanlı Devleti oldukça ayrıntılı işlenmiş ve ağırlıklı olarak olumlu ifadeler kullanılmıştır. Güney Kore gibi coğrafi açıdan çok uzak sayılabilecek bir ülkenin lise tarih ders kitaplarında Türklerle ilgili oldukça detaylı bilgilerin verilmesi oldukça şaşırtıcı bulunmuştur. Yazar, tarih ders kitaplarındaki Türklerle ilgili anlatının, Türkiye’deki tarih ders kitaplarındaki anlatıyla benzerlikler taşıdığına altını çizmektedir. Bölüm içinde lise tarih kitaplarında kullanılan görsellere de yer ayrılmış ancak bu görseller açıklanmamıştır. Ayrıca bu kadar detaylı bir Türk tarihi vermesinin sebepleri tartışılmamıştır. Bu meseleye sonuç kısmında sadece dikkat çekilmiştir.

Hindistan tarih ders kitaplarını değerlendiren bölüm yazarı öncelikli olarak Hindistan’daki eğitim hakkında kısa bir bilgilendirmede bulunmuş ve hemen ardından hangi kitapların incelemeye tabii tutulduğu açıklanmıştır. Yazar, 9. sınıf lise tarih ders kitaplarında Türkler hakkında sadece bir paragraflık bilgi verildiğini söylemektedir. Bu paragrafta, Türklerin Hindistan’da Türk Delhi Sultanlığı’nı kurmasıyla Arap, Orta Asya ve İran kültürlerini Hint coğrafyasına getirdiklerinden ve sanattan mimariye yeni bir stilin ortaya çıkmasına zemin hazırladıklarından bahsedilmiştir. 10. sınıf lise tarih ders kitaplarında ise I. Dünya Savaşı ve Mustafa Kemal Atatürk’ün yeni bir devlet kurması anlatılmıştır. Ancak 11. sınıf lise tarih ders kitabında Türkler oldukça detaylı bir şekilde ele alınmış ve “acımasız, yağmacı” olarak anlatılmıştır. Bu düzeydeki ders kitabı Türklerle ilgili anlatısını Gazneli Mahmud ile başlatıp Delhi Türk Sultanlığı ile bitirmektedir. Bu bölümde Türklerin İslamiyet’i kabul ettikten sonra İslam’ın savunucuları haline geldiğinden ancak yağmaya olan düşkünlüklerinden asla vazgeçemedikleri anlatılmaktadır. Türkler hakkında çizilen olumsuz imaj ise Gazneli Mahmud’un şahsında toplanmıştır. Bunun dışında kullanılan olumsuz bir diğer ifade ise “işgalci” olmuştur. Türkler hakkında “hoşgörülü” gibi olumlu ifadeler de kullanılmıştır. Bunun dışında Hindistan’da kültürel kalkınmanın müsebbipleri arasında gösterilmiştir. Mustafa Kemal Atatürk’ün, emperyalist devletlere karşı mücadele ise kitaplarda ayrı bir öneme sahip olmuş ve Kurtuluş Savaşı’nın değeri öğrencilere verilmeye çalışılmıştır.

Japonya tarih ders kitaplarını ele alan bölüm yazarı, ilk olarak Japonya’daki II. Dünya Savaşı’nın getirdiği yıkımdan sonra değişen eğitim anlayışını anlatmıştır. Aşırı milliyetçi ve militarist unsurlardan temizlendiğini dile getiren yazar, Türklerle ilgili ilk olarak ders

kitaplarında İslamiyet öncesi Türk devletleri anlatıldığından bahsetmiş ve devamında İslam medeniyetinin ortaya çıkışı ve yayılışı konusunun işlenmesi akabinde Türklerin İslamiyet'i kabulü süreci anlatılmıştır. Osmanlı Devleti'ne geniş bir yer verilmiş, hem siyasi tarihi hem de kültürel tarihi işlenmiştir. Yazara göre Japon tarih ders kitaplarında Türk imajı ve Türk tarihi geniş bir coğrafya içinde başka kültür ve halklar ile olan ilişkileri doğrultusunda anlatılmıştır. Ayrıca Japon tarihçiliğinde, ders kitaplarında da görüldüğü gibi Avrupa ve Türkiye'de yazılan Osmanlı tarihlerinden farklı olarak Osmanlı tarihinin Asya kıtasının tarihinin bütünselliği içinde ele alınmış olması göze çarpmaktadır.

Malezya tarih kitaplarını değerlendiren bölüm yazarı giriş kısmında ders kitaplarındaki problemlere, tutarsızlıklara ve hatalara dikkat çekmiştir. Malezya tarih ders kitaplarında, genel itibari ile Malezya tarihine, İslam medeniyetine ve İngiliz sömürge yönetiminin tarihine ağırlık verildiğini vurgulamış ve Türklere dair bilgilerin ise İslam tarihi ve medeniyetinin anlatıldığı kitapta yer aldığına değinmiştir. Yazar, okuyucusuna da metin içinde sorular sormaktadır. Tarih kitaplarında Türklere dair anlatılara yer verirken, okuyucusunun da bu anlatılar üzerine düşünmesini sağlayacak sorular yönelmektedir. Malezya tarih ders kitaplarında Türklere dair anlatılar Osmanlı anlatısı üzerinde yoğunlaşmıştır. Türklerin, İslam medeniyeti katkısı üzerinde durulmuştur. Ayrıca yazarın dikkatini çektiği bir diğer husus ise kitaplarda Osmanlı Devleti'nin Emevi ve Abbasi devletlerinin bir devamı olduğu algısının yer almasıdır.

Rusya tarih ders kitaplarını değerlendiren bölüm yazarı öncelikli olarak Türklerin ele alındığı konu başlıklarına ve bu başlıkların yer aldığı kitapların hangi eğitim düzeyinde okutulduğuna yönelik bilgiler paylaşmıştır. Yazar, Türklere ilgili olumlu ifadeler arasında Türk bilim adamlarının ilme olan katkılarının yer aldığını bunun dışında Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminin anlatıldığı bölümde ise tebaasına adil davranan bir devlet portresinin çizildiğini anlatmaktadır. Tarih ders kitaplarında Türklerin göçebe bir millet olduğu ve gittikleri yerlerde çeşitli devletler kurduğuna dair bilgilerin yer aldığından bahsetmektedir. Osmanlı ve dolayısıyla Türklere yönelik olumsuz imaja dair bilgiler veren yazar, kitaplarda Kanuni döneminde yaşanan Mohaç Meydan Savaşı'nda iki bin Macar'ın "katledildiği" bilgisinin yer aldığını belirtmiştir. Bunun dışında Ermeni meselesini de ele alırken "toplu imha" tabirinin kullanıldığı vurgulamıştır. Yazar genel olarak kitaplarda Türklerin, Rus-Türk savaşlarının anlatıldığı kısımlarda değerlendirildiğine dikkat çekmiştir. Bunun dışında yazar, kitaplardaki

görsellerin öğrencilerin yaş düzeyine uygun olmadığından ve oldukça olumsuz bir Türk imajı barındırdığından bahsetmiştir.

Batılı Devletler

Bu kategoride ele alınacak devletler; Almanya, Amerika, Avusturya, Danimarka, Fransa, İngiltere, İspanya ve Polonya'dır. Alman tarih ders kitaplarını ele alan bölüm yazarları, bir eyalette okutulan iki farklı tarih kitabını ele almıştır. Eyalet seçiminde Türklerin çoğunlukta yaşadığı bölge öncelikli olmuştur. Ders kitaplarında Türklerle ilgili anlatıların Almanlarla karşılaşma bağlamında değerlendirildiğine dikkat çekilmiştir. Öncelikli olarak kitaplardaki konu başlıkları tablolar halinde verilmiş ve başlıkların ağırlıklı olarak içerisinde soru barındırdığından böylelikle yapılandırmacı bir anlayış ile ders konu başlıklarının işlendiğinden bahsedilmiştir. Alman tarih ders kitaplarında Türklere dair ilk bilgiler, Türklerin Müslüman olma sürecinin anlatımıyla başladığı aktarılmış ve kitaplarda bununla ilgili verilen bilgiler alıntılanarak kitaplardaki içeriğe dair ayrıntılara değinilmiştir. Bölüm yazarları, kitaplarda Osmanlı'nın, Batı'da uzun süre bir problem yarattığına dair bir imajın ortaya koyulduğu söylenmektedir. Ayrıca günümüz Türk algısına da değinilmiş ve "Neo-Osmanlılık" gibi bir tanımlamada bulunulmuştur. Türklerin, bugünkü politik bağlamı doğrultusunda Osmanlı vurgusu yaptığına dair ifadelerin kitaplarda yer aldığından bahsedilmiştir. Yedi farklı Türk imajı çizildiğinden söz edilmiş ve bu yedi farklı imaj alt başlıklar halinde değerlendirmeye tabii tutulmuştur.

Amerikan tarih ders kitaplarının inceleyen bölüm yazarı öncelikli olarak Amerika Birleşik Devletleri'nin eyaletlerinde farklılıklar gösteren eğitim anlayışından bahsedilmiş ve bu ülkedeki genel olarak kabul edilen tarih eğitimi anlayışına değinilmiştir. Yazara göre ülkede var olan tarih eğitiminin amacı şu şekildedir. "Yaygın olarak bu derste öğrencilerin insanlık tarihini etkileyen önemli olaylar ve gelişmeleri incelemeleri, dünyanın farklı bölgeleri arasında karşılaştırma yapmaları, tarihsel olaylarda din, felsefe, bilim, sanat, teknoloji, ekonomi ve politikanın etkilerini görmeleri, birincil ve ikincil kaynakları incelemeleri, proje yazmaları böylece tarihsel düşünme, analiz ve yazma becerilerini geliştirmeleri amaçlanır." *Dünya Tarihi* adlı ders kitaplarında Türkler İslamiyet öncesi dönemden itibaren yer almaktadır. Türklerle ilgili en yoğun anlatının ise Orta Çağ dönemine ait olduğuna dikkat çekilmektedir. Tarih ders kitaplarında en yoğun anlatı ise Osmanlı ile ilgili olmuş ve bu konu işlenirken sultanlar ile ilgili olumlu ifadeler kullanılmıştır. Bu anlatıları destekleyen kaynaklardan alıntılar da kitaplarda

sıklıkla yer almıştır. Diğer ülke tarih ders kitaplarında sıklıkla ele alınan ve hayli olumsuz ifadelerle anlatılan “devşirme sistemi, baş vergisi ve kardeş katli” gibi konular Amerikan tarih ders kitaplarında dönemin şartlarıyla birlikte değerlendirilmiş ve anakronik anlatılardan kaçınıldığına dikkat çekilmiştir. Konular bütünüyle değerlendirildiğinde yakın döneme ile ilgili Türklerle ilgili anlatılarda olumlu ifadelerin hayli azaldığına dikkat çekilmiştir. Özellikle Hunlarla ilgili olumsuz ifadelerden bahsedilmiş ve bu ifadelerden örneklere yer verilmiştir. Türklerle ilgili olumsuz ifadelerin yoğunluk kazandığı bir başka konunun ise 1915 Olayları olduğu belirtilmiştir. Konuyla ilgili birinci el kaynak incelemesi bölümlerinde yalnızca Ermeni tezini destekleyen belgeler sunulmuştur. Bölümde son olarak Atatürk ile ilgili olumsuz ifadelerden bahsedilmiş ve Atatürk’ün ülkeyi “demir yumruk” ile yönettiği bilgisinin kitaplarda yer aldığına değinilmiştir.

Avusturya tarih ders kitaplarını değerlendiren bölüm yazarı, Avusturya eğitim sistemi hakkında bilgiler verdikten sonra 2016 yılında güncellenen ders planlarındaki tarih eğitimin amacına değinmiştir. “Çok kültürlü bir ortamda birlikte yaşama bilinci aşlamak” olarak özetlenebilecek tarih dersinde önyargısız bir toplum yetiştirmenin hedeflendiğine dikkat çekmiştir. Yazar, tarih kitaplarının biçimine de değinmiş ve kitapların az kelime içerdiği, hikâyelerden ziyade, öğrenciyi daha çok sorgulamaya ve araştırmaya yöneltici soru ve görsellerden oluştuğu bilgisini vermiştir. Tarih dersinin kitaplarındaki anlatımla temel çerçevesi çizilen ve toplumsal söylencelerle beslenen bir Türk imajının çizildiğinden bahseder. Orta Çağ döneminin anlatıldığı bölümde Arapların Kudüs’te hoşgörölü davrandığına ancak buna karşılık Türklerin Kudüs’ü ele geçirdikten sonra Hristiyanlara karşı acımasız bir tutum içine girdiklerine ve pek çok hacıyı öldürdüklerine dair bilgi verilmiş ve Türkler hakkında olumsuz bir imaj oluşturulmuştur. Bunun dışında Türklerle ilgili anlatılar Osmanlı’nın Balkanlara girdiği dönemin işlenmesiyle derinleşmiştir. Kitaplarda yöneltilen sorular ile birlikte öğrencilerin, objektif tarih yazıcılığına yönelmeleri teşvik edilmiştir. Ayrıca ders kitaplarında yer alan “metinlerde, olayın tarihinin yazılmadığı, aslında herkesin kendi şahsi tarihini yazdığı söylenmekte, gerçekte ne olduğunu anlamak istiyorsak kaynaklarımızı çoğaltmalı ve karşılaştırmalı okumalar yapmalıyız” yorumuna dikkat çekilmiştir. Avusturya tarih ders kitaplarında sıklıkla bugünkü Türklerle Osmanlı’nın ayrı tutulması gerektiği üzerinde durulduğundan bahsedilmiştir. Yüzyıllar içinde değışen Türk algısına genel hatlarıyla

değnilmiştir. Son olarak tarih ders kitaplarında, uzun yıllar boyunca Türkler hakkında çizilen olumsuz imajın sebepleriyle ilgili açıklamalara yer verilmiştir. Görüldüğü gibi Avrupa’da tarih eğitiminde genel itibari ile yapılandırmacı bir eğitim modeli uygulanmaktadır.

Danimarka tarih ders kitaplarının ele alındığı bölüm, yazarın “The Turkish Image in the Danish History Books used in Upper Secondary School In Denmark” adlı çalışması, izin alınarak Türkçeye tercüme edilmesiyle oluşturulmuştur. Bölüm, Danimarka eğitim sistemi hakkında verilen bilgi ile başlar ve tarih dersinin hangi aşamalarda öğrencilere kaçır saat olarak okutulduğundan bahsedilerek devam eder. Tarih ders kitaplarında yer alan konu başlıkları tablolar içinde değerlendirilmiş ve tabloya ilgili çıkarımlar paylaşılmıştır. Danimarka tarih ders kitaplarında konular, bir ülkenin tarihini tek başına ele alarak anlatmaktan ziyade Danimarka tarihine referansla veya gündelik olayların gerçekliğine ilişkin olarak incelenmiştir. Tarih ders kitaplarında Türklerle ilgili olumlu ve olumsuz ifadeler alt başlıklarda toplanmış ve müstakil şekilde değerlendirilmiştir. Bunun dışında bir ayrı alt başlık açılarak ortaya çıkan Türk imajından bahsedilmiştir. Bölüm ağırlıklı olarak Danimarka’da tarih eğitiminin amaçlarına değinmektedir. Genel olarak ifade etmek gerekirse Türklerle ilgili olarak spesifik bir imajdan bahsetmek çok zordur. Tarih ders kitaplarında Türkler ve Osmanlı ile ilgili verilen bilgiler oldukça yalın bir dille kaleme alınmıştır.

Fransız tarih ders kitaplarını ele alan bölüm yazarı ülkedeki eğitim modelinden bahsetmiş ve lise düzeyindeki öğrencilerin gittikleri liselerinin türlerine ve yaptıkları alan tercihlerine bağlı olarak değişen ağırlıklarda tarih dersi gördüklerini yazmıştır. Hemen ardından tarih ders kitaplarının içeriği ele alınmış ve özellikle nefret söyleminden kaçınıldığı vurgulanmıştır. Bunun ülkenin kendi dinamikleriyle açıklamak gerekmektedir. Dünyanın birçok bölgesinden göç alan Fransa, göçmenlere/ötekine karşı tutumu kontrol altında tutmayı amaçlamaktadır. Yazar ayrıca ülkede tarih ders kitapların çeşitlilik gösterdiğine, bu kitapların farklı kişi ve komisyonlarca kaleme alındığına değinmiştir. Kitapları inceleyen bölüm yazarı, temel kaygının nitelikli bir coğrafi bilgi sunmak ve tarihsel olay, olgu ve karakterlerle ilgili olarak da zihinlerde çeşitli imgeler oluşturmak olduğu kanaatindedir. Tarih ders kitaplarında Türklerle ilgili yer alan anlatılar, ülkenin tarih eğitimindeki amacıyla çok da örtüşmemektedir. Yazar özellikle bu noktaya vurgu yapmış ve Türklerle ilgili çizilen olumsuz imaja ve bu imajı destekleyecek görsellere yer vermiştir. Özellikle 1915 Olayları “Ermeni Soykırımı” olarak

başlıklandırılıp, ele alınmıştır. Bu konunun ele alındığı kısımda kullanılan görsel ise oldukça dikkat çekicidir. 1915'te Osmanlı'nın adeta bir vahşet uyguladığı algısı kullanılan görselle desteklenmiştir. Kitaplarda kullanılan haritalarda Türkiye'nin güneydoğusunu içine alan bölgenin Kürdistan olarak verildiği de yazar tarafından vurgulanmıştır.

İngiliz tarih ders kitaplarını ele alan bölüm yazarı ülkede "kanıt temelli öğrenme anlayışı" ile eğitim/öğretimin yeniden planlandığından bahsetmektedir. Ülkede "yeni tarih" olarak da tanımlanan bu yaklaşımda ana vurgu, tarihçilerin araştırma, analiz ve yorumlama süreçlerinin öğrenciye tanıtılmasına ve öğrencide bu süreçlere ilişkin deneyim ve becerilerin oluşturulmasına verilmiştir. Böylelikle  ğrencilerin, tarihteki tartışmalı konuları irdelemesi, tarihçilerin farklı bakış açılarını tanıyarak "mutlak doğrunun" tarih biliminde yer almadığını görmesi sağlanmıştır. Bölümde ağırlıklı olarak İngiliz tarih kitaplarının metodolojisi anlatılmıştır. Yazar, tarih ders kitaplarında ana merkezin İngiliz, Britanya ve Avrupa Tarihi olduğundan bahsetmiştir. Bunun dışında İngiliz Milli Müfredatı'nın yer aldığı resmi dokümanlarda Osmanlı Devleti, Türk ya da Türkiye sözcüklerinin hiç geçmediği vurgulanmıştır. Bölümde ayrıca tarih ders kitaplarında ise Osmanlı İmparatorluğu yerine Türk, Türkler, Türkiye ve Türkiye İmparatorluğu kavramları kullanıldığından ve İstanbul, İzmir yerine de Constantinopolis ve Smyrna denildiğinden söz edilmiştir. I. Dünya Savaşı'nın cephelerindeki Türklerin kazandığı başarıların salt Alman komutanlara ve onların teknik yardımlarına bağlandığına, Sevr Antlaşması'ndan Lozan Antlaşması'na dek olan sürecin aceleci bir şekilde ele alındığına değinilmiş ve Türk algısının bu doğrultuda şekillendiğinden bahsedilmiştir. Bölümde Türklerle ilgili var olan imajı anlatan doğrudan ifadelere yer verilmemiştir.

İspanya tarih ders kitaplarını değerlendiren bölüm yazarı, bakalorya eğitimde kullanılanları incelemeye tabii tuttuğunu belirtmiş ve hemen ardından bakalorya eğitim modelini açıklamıştır. Yazar, ele aldığı tarih ders kitaplarında Türklerle ilgili ilk bahsin Akdeniz'de ilerleyişini durdurmaya yönelik politikaların anlatıldığı bölümde yer aldığını belirtir. Bölüm içinde bunun dışında Türklerle ilgili meselelerin anlatıldığı yerlerde kimi zaman tahrip edilmiş bilgilerin tespit edildiği ve bu konuda mevcut literatüre göre bir açıklama yapıldığı söylenebilir. Tarih der kitaplarında Türklerle ilgili anlatılar alt başlıklar halinde birer birer sıralanmıştır. Yazar, Türklerle ilişkin kullanılan ifadelerde Batı terminolojisinin hâkim olduğunu söylemektedir.

Polonya tarih ders kitaplarını değerlendiren bölüm yazarı, ülkenin eğitim sistemi hakkında bilgi vererek girizgah yaptıktan sonra Türk imajına dair ders kitaplarında yer alan ifadelerle değinmiştir. Türklere dair ilk anlatıların Selçuklu dönemine uzandığından bahsedilmiş ve en detaylı anlatının Osmanlı'ya ait olduğuna ve ağırlıklı olarak siyasi olayların üzerinde durulduğuna dikkat çekilmiştir. Polonya'daki lise tarih ders kitaplarında Türk imajıyla ilgili olumlu ve olumsuz ifadeler iç içe geçmiş durumdadır. Yazara göre özellikle Polonya ile doğrudan ilgili konularda ulusal tarih yazımının tesiri kendisini göstermiş ve Türklere ilgili hayli olumsuz ifadeler kullanılmış, diğer yandan Osmanlı Devleti ve onun sahip olduğu özellikleri kitaplar aracılığı ile öğrencilere öğretilmeye çalışılmıştır. Kitaplarda Türklere ilgili anlatılar bir bütün olarak değerlendirildiğinde Avrupa merkezli bir anlatının var olduğunu söylemek mümkündür.

Latin Amerika Ülkeleri

Bu kategoride ele alınacak devletler; Arjantin ve Kolombiya'dır. Arjantin tarih ders kitaplarının incelendiği bölüm, "The Turkish Image in the Argentinian History Books used in Upper Secondary School" başlıklı çalışmanın yazarından izni alınarak Türkçeye çevrilmiş ve kitap içerisinde yer almıştır. Yazar, ülkedeki eğitim sistemi hakkında genel bir bilgi paylaştıktan sonra ders kitaplarında Türklere tarihiyle ilgili müstakil bir bölümün olmadığından ancak döneme ya da konuya ilişkin bir yazıda Türklere bahsinin de geçtiğinden söz etmektedir. Ülkedeki tarih kitapları bakanlık tarafından belirlenen on iki maddelik hedef çizelgesi doğrultusunda hazırlanmıştır. Yazar, tarih ders kitaplarında Türklere ilişkin oldukça az bir bilginin işlendiğinden ve bunların da adeta nötr bir şekilde ele alındığından bahsetmiştir. Kitaplarda Türklere ilgili olumu ya da olumsuz herhangi bir imajdan söz etmek mümkün olmamıştır. Bunun temel sebebi coğrafi uzaklık olmalıdır. Kolombiya tarih ders kitaplarının incelendiği bölüm, "The High School is known as 'Secondary' or 'Baccalaureate' in countries such as Colombia, Panama and Uruguay" adlı çalışmayı hazırlayan yazarın izni alınarak Türkçeye tercüme edilmiş ve kitapta yer almıştır. Yazar, öncelikle ülkedeki tarih eğitimini şekillendiren faktörlerden ve hazırlanan ders kitaplarının içeriğinden bahsetmiştir. Hemen ardından seviye bazında verilen sosyal bilimler (tarih, coğrafya, ekoloji vb.) dersinin içeriğini ele almış ve son olarak Tarih ders kitaplarının içeriğindeki Türklere dair doğrudan herhangi bir ifadenin yer almayışı üzerinde durulmuştur. Coğrafi uzaklık, ülkenin tarih eğitiminde Türklere

dair herhangi bir ifadenin yer almayışının temel nedeni olarak gösterilebilir. Bu iki Latin Amerika ülkesinin tarih ders kitaplarında, Türklerle ortak bir tarihsel geçmişinin olmayışı ve coğrafi uzaklıkları nedeniyle herhangi bir Türk/Türkiye anlatısına rastlanılmadığı söylenebilir.

Sonuç

Her devlet, Türk ve Türkiye için kendi siyasal konjonktürüne göre ayrı ayrı imaj oluşturmuş ve bunu yaygınlaştırabilmek için tarih ders kitaplarını araç olarak yaygın bir şekilde kullanmıştır. Tarihsel süreç içinde Türkiye ile kurdukları ilişkiler Türk imajının belirlenmesinde en etkin rolü üstlenmektedir. Ülkelerin genelinde tarih ders kitaplarının zihinsel işleme müsaade etmeyen bir anlatı tarzı/metodolojik yaklaşım benimsendiği söylenebilir. Tarih ders kitaplarının ağırlıklı olarak siyasi/savaş tarihi ve hâkim ideoloji/görüş merkezli bir tarih öğretiminden yana tavır almışlardır. Özellikle Avrupa ülkelerinde, ötekileştirmeden uzak bir anlatımla yeniden şekillenen ders kitaplarından söz edilse de bu çalışmada da görüldüğü gibi Türklerle ilgili birebir münasebetlerinin ele alındığından ulus bilinci ile yaklaşmış ve anlatım olabildiğince sübjektif bir hal kazanmıştır. Zaman içinde yenilenen ders kitaplarının içerik değişimlerinin de yine ülkeler arasında var olan siyasetin etkili olduğu söylenebilir. Gelişmiş ülkelerde iç siyasetin de etkisiyle “öteki” ye karşı üslup ders kitaplarında yumuşatılırken, gelişmekte olan ülkeler için bu durum tersine seyretmektedir. Bu ülkelerin daimi dost ve düşmanları vardır ve bunu ders kitapları aracılığı ile zihinlere işleme yolunu tercih eder.

Henüz okula gitmeyen bir çocuğun “düşman halk” diye bir algısı yok iken ortaöğretimini tamamlamış bireylerin zihinlerinde “dost ve düşman halklar” algısının oluşmuş olması ders kitaplarının öğrenciler üzerindeki etkisini en açık şekilde ortaya koymaktadır. Bu nedenle özellikle devletlerin ders kitaplarına müdahaleleri ve kitap yazarlarının üslupları, ele aldığı konuları anlatış tarzları, kullandıkları görseller ve öğrencilere yöneltilen sorular detaylı bir incelemeyi hak etmektedir. Elimizdeki çalışma bu durumun güzel örneklerinden biri durumundadır.

Dünyada Türk imajına dair bugüne kadar yapılan en kapsamlı çalışma olan bu kitap bize derli toplu bilgiler sunması açısından da oldukça yararlıdır. Kitabın bölümlerinin fazlalığı ortak dil ve yazımın oluşmasını zorlaştırmıştır. Buna rağmen ortak bir perspektif yakalamaları mümkün olmuş ve editör tarafından hazırlanan sorular çerçevesinde bölümün içerik şablonu her bir yazar için hazır hale getirilmiştir. Dili bakımından akıcı olduğu, açık bir anlatıma sahip olduğu söylenebilir. Kitap biçimsel olarak değerlendirilirse dipnotlarda bir birlikteliğin yakalanamadığından ve güncel imla kurallarına riayet edilmediğinden söz edilebilir. Bölüm içinde kullanılan bazı görsellerin altında herhangi bir açıklama bulunmamaktadır. Ayrıca bazı bölümlerde kullanılan görsellerin net olmayışı, görsel hakkında verilen yoruma okuyucuyu mecbur bırakmakta ve şahsi değerlendirme yapmasına fırsat vermemektedir.

Kaynakça

- Alakel, M. (2011). İlk dönem Cumhuriyet Türkiye'si ulus inşası sürecinde milliyetçilik ve sivil-etnik ikilemine dair teorik tartışmalar. *Gazi Akademik Bakış*, 5(9), s. 1-30.
- Ammosy, R. ve Pierrot, A. H. (1997). *Stereotypes et cliches*, Nathan Paris, A. Colin.
- Kabapınar, Y. ve Akbaş, E. (2017). Öğrencilerin Yunan ve Yunanistan algılarına bakmak: "Denize dökmek" ile "komşu" arasında konumlanan söylem. *Yüksek Öğretimde Eğitim Araştırmaları ve Uygulamaları Kongresinde* sunulan bildiri, İstanbul.
- Kefeli, E. (2000). *Karşılaştırmalı edebiyat incelemeleri*. İstanbul: Kitapevi.
- Köseoğlu, N. (1998). *Türk Kimliği ve Türk Dünyası*. İstanbul: Ötüken.
- Özen, Y. (2013). Ulus-kimlikten gökkuşağı toplumuna 'ulus kimliğinin yitimi bireyi psikonevrotizmaya götürür mü?'-Sosyal psikolojik bir yaklaşım. *Uluslararası Hakemli Beşeri ve Akademik Bilimler Dergisi*, C. 2, S. 4, s. 48-61.
- Özer, S. A. (2015). *Cumhuriyet sonrası Türk ulus kimliğinin oluşturulmasında ötekileştirme tartışması (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*. Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Özsüer, E. (2018). *Türkokratia Avrupa'da Türk imajı*. İstanbul: Kronik.

Smith, A. D. (1994). *Milli kimlik* (Çev. B. Sina Şener). İstanbul: İletişim.

Smith, A. D. (2002). *Ulusların etnik kökeni* (Çev. Sonay Bayramoğlu-Hülya Kendir). Ankara: Dost.

Şimşek, A. (Ed.) (2018). *Dünyada Türk imajı tarih ders kitaplarındaki durum*. Ankara: Pegem.

Türk Dil Kurumu. (2011). *Büyük Türkçe sözlük*. Ankara: TDK.

Ulağlı, S. (2018). "Öteki"nin bilimine giriş *imgebilim*. İstanbul: Motto.